

Dimitrije M. KALEZIĆ

ODNOS SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE PREMA EKUMENIZMU*

Sažetak

Odnos izražen u naslovu autor najprije tumači filološkim značenjem pojma ekumenizam. Ovaj izraz označava prostor "načičkan" kućama a u suvremenoj verziji i područje civilizacije. Pojam se potom proširuje i na izraz "ecclesia" i to na području Rimskog imperija, u vremenu između 2. i 4. stoljeća. Kasnije dobiva šire značenje, napose zauzimanjem ruskog slavenofila Homjakova i svepravoslavne konferencije iz 1922. god., ali i drugih kasnijih sličnih susreta, između kojih valja posebno naglasiti onaj iz 1966. god. u Beogradu. Nakon II. vat. sabora ekumenizam dobiva značajnije mjesto.

Ne mali doprinos ekumenizmu sa pravoslavne strane dali su primjerice Zernov, Kern, Zjenkovski, Bulgakov, Florovski, Hrapovicki, Trembelas, te S. Dimitrijević i F. Granić. Vrijedi naglasiti autorovo opredjeljenje da je ekumenski dijalog proces obogaćenja, a tko nije za to sposoban taj ostaje osiromašen i bez mogućnosti ekumenskog rasta. Za tu vrstu dijaloga potrebni su, kaže, hrabrost i poštenje, otvorenost i traganje za istinom, kako bismo na putovima ekumenizma svi ostali uspravni.

Pošto smo jerarhija a ne anarhija, što ja više puta ponavljam, ali to nije samo poštapalica, nego je to moje najintimnije uvjerenje - ja onda pozdravljam cio ovaj skup ipak jerarhijski: prvo stepen arhijerejski pa stepen sveštenečki (dakonskoga ovdje nema) a onda ovo što je carsko sveštenstvo - narod Božji.

Kao što je rekao predsjednik ovoga skupa, odnosno radnoga sastanka našeg, ja sam Vam sad Radovan Bigović, odnosno zamjenjujem ga zbog nježnosti njegovog zdravlja i savjeta njegovog ljekara da se ne kreće daleko od grada; a on je to, budući disciplinovan pacijent poslušao.

* Predavanje održano na Ekumenskom kolokviju "Katolici i pravoslavci" 25. studenoga 2000. na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji. S vrpce skinuti tekst autor je dopunio i autorizirao te ga objavljujemo na latinici zadržavajući njegov izvorni jezik. Sažetak pripremio T. Jozić. - *Napomena urednika.*

Govoriću vam govoriti o ekumenizmu. Ovdje u programu stoji: Srpska crkva prema ekumenizmu - dakle njen odnos prema toj pojavi. Radije bih slijedio skicu mog prethodnika, koji je ranije pripremio predavanje, ali ja ću na nekim mjestima biti drukčiji od njega; a ondje gdje smo isti, ne bih ponavljao već izloženo. O čemu se radi? Ja bih najprije krenuo filološkim ključem: ekumenizam, ekumena - šta to znači? Mi tu riječ danas upotrebljavamo uzduž i poprijeko - širom i diljem na svim nivoima i svim temama i segmentima razgovora i jezika, čak i totalno necrkvenog. Budući da se ovaj izraz upotrebljava u raznim kontekstima, potrebno je postaviti jasno pitanje: Šta ta riječ upravo znači? Ta riječ - većina Vas već zna - izvedena je iz grčke riječi οικία odnosno οικουμένη što znači kuća, a *ekumeni* odnosno *ikumeni*, jeste prostor koji je načičkan kućama, nakućen. Šta to dalje znači? Rečeno rječnikom našega savremenog jezika to je - prostor civilizacije. U vrijeme kad je imenici εκκλησία, ecclesia, dat epitet οικουμενική, to se odnosilo samo na prostor Sredozemlja. U pitanju je Imperium Romanum, bliži dio Istoka sa njegovim jugoistočnim provincijama. Na južnu Afriku i Sibir ovo niko nije primjenjivao a za Ameriku niko nije ni znao, čak nije imao ni blijeda pojma. Sve je to bilo van područja civilizacije, van horizonata duhovnosti i van domašaja pameti ondašnjih naraštaja. To je ipak bio treći, četvrti vijek, možda i drugi... Ta je riječ upotrebljavana kao riječ toga značenja, ali je poslije dobila širinu, značenjske finese, evo do ovih danas - tako da ima sad čitav jedan rečnik izvedenica ovoga korijena.

Mislim da se i pokojni Stanko Janežič, teolog - ekumenista,¹ bavio se ovim pitanjem, pa čak i značenjem riječi ekumena, ikumena i ekumenizam odnosno ikumenizam. Još je u prošlom vijeku u Rusiji bilo vrlo zanimljivo pitanje odnosa pravoslavnih s anglikancima. Tu je temu od ruske strane vodio ne ni episkop, ni sveštenik, ni đakon, nego grof Aleksej Stepanovič Homjakov. On je bio po obrazovanju matematičar, po socijalnom statusu grof, živio je na svom imanju, ali se za svoju dušu bavio filozofijom i teologijom i one su bile njegova intimna ljubav; inače, bio je glava moskovskih slovenofila. Umro je 1860. godine. Naročito poslije Praškoga kongresa (1848) kad je panslavizam bio kontrateg pangermanizmu i - kao i pangermanizam bio je vrsta slovenskog rasizma čisto prirodnoga i biološkog, on je panslavizmu dao dimenziju duhovnosti, uveo ga prema pravoslavnosti i opitomio crkvenošću; iz toga konteksta treba iščitavati njegovu ideju o cjelosnome ili ukupnom znanju. U diskusijama sa anglikancima on je iz duboke riznice pravoslavnoga duhovnog predanja iskustveno izvlačio i dobro ispoljavao ono što hladni engleski

¹ Imam u vidu knjigu: dr Stanko Janežič, *Ekumenski leksikon*, Mohorjeva družba, Celje, 1986.

čovjek, i pored toga što ima tekst jevanđelja u ruci, i pored toga što se zove hrišćaninom, i pored toga što ide za mnogima od tih ideja - ipak nije doživljavao jer mentalitet je mentalitet. Postoje pegle za peglanje štofa ali nema pegli koje peglaju vjekove i generacije. I ta je stvar, može se reći, neka vrsta, od pravoslavne strane, mala predigra i prethodeći tok ovoga što će se kasnije nazvati ekumenski pokret.

Početak ovoga vijeka vasiljenska patrijaršija je zakazala svepravoslavnu konferenciju, ali oko nekih disciplinarnih, administrativnih i sličnih pitanja, koja je zbog skorog izbijanja ratova, balkanskoga jednoga (1912) pa drugoga (1913), onda Prvoga svjetskoga (1914), bila odložena i održana tek 1922. godine. Tu je tretirano i pitanje kalendara. Prvi i Drugi svjetski ratovi unijeli su velike potrese u biće čovjeka vjernika, pa je iz tih godina, svi vi dobro znate, samo se sjetite knjige *Istorija o Hristu*, koja je kod nas dva puta izdata (1929. g. i 1994. g.) otišao u neku vrstu ateizma ili agnosticizma, ili je bio možda vjernik, ali mimo Crkve; pa se onda, videći katastrofu ljudi koji su bili nevjerni ili vjerski neodgovorni, vratio Hristu i hrišćanstvu, samo ne rimokatoličkoj tradiciji iz koje je iznikao, nego nekoj crkvenoj nedefinisanoj. Ta je knjiga vrlo lijepa. U drugom izdanju te knjige ja sam pisao predgovor, ali sam rekao da je autor bio posve van tokova rimske Crkve iz koje je izašao, da nije poslije prihvatio njenu tradiciju, ali je htio da bude vjernik, nešto poput hrišćanskog egzistencijalizma itd. On nije podnosio rimskog papu pa zato ni apostola Petra; a kad govori o Hristu i njegovim učenicima naročito o apostolu Petru njega, Petra, kvalifikuje pejorativnim ili čak diskreditujućim epitetima. Tu je gospodin hrišćanin pre naglio. Ako mu se nije svidio jedan, tj. rimski papa, zašto da drugome - apostolu Petru da daje takve epitete? No o tome sad nećemo, mada je to ipak neka prethodnica nečega.

Našu Crkvu u Carigradu predstavljao je tada patrijarh Gavriilo Dožić koji tada nije bio patrijarh nego mitropolit crnogorski, a bio je prije toga atinski i carigradski student. S njim je bio i Milutin Milanković,² svjetski ekspert za pitanje kalendara, inače univerzitetski profesor nebeske mehanike u Beogradu. Ta je konferencija završena kako je završena, riješeno je kalendarsko pitanje i naša Crkva ga je u načelu prihvatila, ali za sprovođenje je ostalo da se vidi i sačeka jer tamo gdje je miješan živalj, očekivalo se da neće lako ići. Očigledno, tamo gdje je miješan rimokatolički živalj s pravoslavnim, tu se te nedogmatske stvari drže kao dogmatska razlika. Rumunska crkva nije imala nikakav problem oko ovoga pitanja te su Rumuni glatko prešli na novi kalendar i drže ga se; Grčka crkva je odmah prešla i doživjela neka spoticanja, da ne kažem survavanja, jer

2 O ovome pitanju opširno i sa prilično pojedinosti memoarskoga karaktera govori sam dr Milutin Milanković u knjizi: *Kroz vasionu i vekove*, Beograd, 1943.

se javio jedan izvjesni disciplinski problem, raskol - starokalendarci koji postoje i danas i imaju svoj list *Orthodoxos týpos*, svoju praksu, disciplinu itd. U Srpskoj crkvi to pitanje nikada nije bilo uzeto i primljeno odnosno primjenjivano, osim u administraciji, tako da u administraciji imamo duple datume, starog i novog kalendara. Ustvari to je isti kalendar, samo je drugi njegov stil, korigovan. No to je pitanje koje nije toliko ekumensko.

Poslije Prvoga svjetskog rata doći će Lozanska (1927) a onda i Oksfordska (1937) konferencija.³ Na prvoj je Srpsku crkvu zastupao Irinej Ćirić, svakako najkvalifikovaniji srpski episkop po učenosti, posebno u biblicistici i orijentalistici, dok su na drugoj dobro bili zastupljeni Rusi iz zagranicja i njihovi najučeniji profesor i sveštenik, protojerej Sergej Bulgakov. Međutim, to je, može se reći, dosta slab utok i slaba pritoka koja se uliva u veliko more tadašnjeg ekumenizma. To je bilo daleko prije 1963. i 1965, kad se održavao Drugi vatikanski sabor, kad iz Vatikana počinje da teče ekumenska struja drugačijega sadržaja i pravca.

Šta je ekumenizam toga vremena? To je jedno veliko jezero u koje se ulivaju razne tradicije. Iz toga vremena i ranijih vremena, pape iz Rima se uopšte nijesu slagale, nijesu prihvatili koncepciju ženevskog ekumenizma, koji je shvatan kao đavolje, jeretičko gnijezdo. Jer su sve moguće provenijencije zapadnog hrišćanstva, ne samo ovaj prvi stupanj - protestanti raznih oblika, nego i drugi, treći, do poslednjih sektaša, tamo našli svoje mjesto, ali su prije izvjesnog niza godina neki ostali izvan toga obimnog kruga upravo zbog tipične antimisije, zbog agresivnog stava i ponašanja prema neistomišljenicima i drugim uvjerenjima i ispovjedanjima. No to će biti druga stvar.

Prva stvar na koju skrećem pažnju jeste da je taj ekumenizam bio neka vrsta razlivenosti, posvudnosti, po cijelom svijetu, ukupno svehrišćanstvo. Međutim, to svehrišćanstvo predstavlja jedan pokret, možda religiozni, mislim manje religiozni, nego religiozno - sociološki, možda religiozno - psihološki, možda religiozno - politički, i neki su ljudi svjetovnoga razmišljanja izvan Crkve govorili: postoje Ujedinjene nacije, postoji Svjetski savjet crkava u Ženevi, kao teg i kontrateg. Možda su oni imali nekakv razlog za takvo kvalifikovanje toga, te vage i njenih tegova, ali tu se o crkvenim i hrišćanskim pitanjima razmišljalo na politički i sociološki način, dakle, potpuno neadekvatno. Pođimo dalje.

3 Branko A. Cisarž, *Ideja ekumenizma u pravoslavlju i Svetski savet crkava*, u: *Pravoslavna misao*, VIII (1965), 31-47; vidi u vezi s pitanjem ekumenizma: Dimitrijević dr Dimitrije, *Reagovanje pravoslavnih na ekumenizam Drugog vatikanskog sabora*, u: *Pravoslavna misao*, IX (1966), 1, 20-38.

U to vrijeme, nekako tridesetih godina, velikim korakom u ova kretanja, ljuljanja, gibanja, zakoračuje Ruska zagranična crkva. Dobar dio predstavnika te Crkve, koja je imala svoje sjedište u Sremskim Karlovcima a glavno središte teološke učenosti u Parizu, pod rukom mitropolita Evlogija gdje je bila i duhovna akademija odnosno Institut Sv. Sergija, osnovan dvadesetih godina - dobar dio tih tada mladih ljudi bili su studenti Beogradskog bogoslovskog fakulteta. Tu je bio, recimo, Nikolaj Zernov, i njegova sestra Aleksandra, koji su nakon studija otišli u Englesku i živjeli tamo do 60-tih godina. Oni su osnovali društvo Sv. Sergija Radonješkoga i Sv. Albana anglikanskog, pravoslavno-anglikansko društvo, pokrenuli i izdavali časopis *Sobornost*. To je bio jedan prilog pravoslavnome osvjetljavanju toga konglomerata koji je tada bio u Evropi, pa i mimo Evrope. Pa je onda tu, u predvečerje Drugog svjetskog rata došao raniji profesor naših bogoslovija i student iz prve generacije našega Bogoslovskog fakulteta, veliki Konstantin, kasnije Kiprijan Kern. Tu je, znači, bio viđena glava i viđena figura, ali je bio civilno lice, profesor psihologije u carskoj Rusiji pa prvi ministar vjeroispovjedanja u vladi drugova boljševika, koji je poslije sedam mjeseci to ostavio i prebjegao u Jugoslaviju i prve dvije godine predavao psihologiju na Beogradskom univerzitetu, na Bogoslovskom i Filozofskom fakultetu, a onda prešao u Prag, pa ubrzo u Pariz, gdje je na Institutu Sv. Sergija bio profesor, a od 1943 prima sveštenečki čin; upokojio se u avgustu 1962 i bio "ekumenski sahranjen": održavao se naime jedan ekumenski skup pa su svi prisutni ekumenci išli na sahranu. Bio je to Vasilije Vasiljević Zjenkovski.

Zatim je bio glava, naročito u razgovorima s anglikancima, veliki Sergej Bulgakov, moja intimna simpatija već 40 godina. Njegovih nekoliko radova predstavljaju bisere u smislu priloga za to, ali - kakve? Nigdje on nije ukoračio u vode ondašnjeg ekumenizma. Nikad se on nije nipoštaštavajuće ponio prema ondašnjim ekumenima, da bi kazao: vi ste ne-crkva, vi ste anticrkva itd. Nego, mi smo Crkva, mi smo pravoslavni, iz svoje riznice nudimo vama, daljim i širim hrišćanima ovo, pa će njega u tome kursu da slijedi i da nastavi skoro do naših dana - prije skoro tridesetak godina umro - veliki, odista veliki Georgije Vasiljević Florovski. Florovski je imao ovaj koncept: pravoslavni, a kasnije i rimokatolici, kao Crkve koje imaju autentičnu evharistiju i njeguju ne samo spomen na Hrista, uspomenu nekad i sumnjivu, nego čuvaju autentičnoga Hrista i njegovo nasljedstvo, i blagodatne struje djeluju kroz organizam Crkve - oni su pozvani da ljudima, i vjernima i nevjernima, misionarski govore o Hristu i hrišćanstvu. Misionarski karakter i namjenu ima knjiga S. M. Bulgakova *Pravoslavlje* objavljena prvo na engleskom i francuskom prije Drugog svjetskog rata a onda (1965) na ruskom, poslije čega slijede dva srpska prevoda i izdanja krajem dvadesetog vijeka.

Kad sam bio od 1962. do 1964. na posdiplomskim studijama u Beču, vidio sam veliko interesovanje kod studenata za Koncil koji se upravo održavao - za njegova pitanja i teme (čitav katalog je već bio poznat, diskutovalo se), i mogu vam reći da su ondašnji teolozi Bečkog univerziteta, sa kojima sam zajedno živio, bili mnogo zainteresovani za pitanje bračnosti sveštenih lica. Ja sam tada već čitao o tome kod Vasilija Zjenkovskog i rekao im: Drage kolege, vi ste potpuno u pravu jer Vasilije Zjenkovski izvanredno jasno i crkveno govori; u vrijeme kad je ovo pisao on uopšte nije bio sveštenik, ali je bio sveštenečki unuk a učiteljski sin; govorio je da pravoslavni sveštenik ima u šansama svoje misije mogućnosti kakve nemaju rimokatolici, jer kad rimokatoličkom svešteniku biskup kaže da treba da se seli u drugo mjesto, on se kao vojnik spakuje i ode, a pravoslavni sa svojom porodicom urasta u društvo, u sredinu iz koje izrasta, daje sebe sredini i živi životom te iste sredine. On i njegova porodica se od te sredine hrane i toj sredini daju od sebe, od svoje strane i praktično članovi sveštenečke porodice su misionari u toj sredini odnosno među tim porodicama.

Ruski mitropolit Antonij Hrapovicki je o tome govorio i u svojim pastirskim tekstovima pisao; isticao je to kao prednost, ali je i smatrao da tu ima bojazni za nedostatke i promašaje. Šta ako taj sveštenik nije dobar? To je onda antimisija. To je doduše opasnost druge vrste. I kaže, to što je pravoslavni sveštenik uklopljen u sredinu u kojoj jeste a svjedoči Hrista, to su njegove šanse koje nema recimo jedan rimokatolički sveštenik. Na našim ekumenskim simpozijima, koji su ovdje pomenuti, jedan put je bilo rečeno da pravoslavni sveštenik i vjernik, posebno u srpskoj tradiciji, ima misijski momenat i vrijeme i, što ono kažu, sakralnu priliku krsne slave, kad jedna porodica postaje Crkva doma. Onda je, kaže, atmosfera, odnosno klima, tipično misijska i misionarska; i kad sveštenik tu dođe, pred sobom ima otvorene duše za razgovor. Čak i sumnjiva pitanja mogu da postavljaju. Ta sumnjiva pitanja 60-ih godina nisu bila van margina Rimokatoličke crkve, nego ih je Koncil postavio u središte. Predsjednik Sekretarijata za odnose sa istočnim Crkvama, i drugoga, za odnose sa ateistima, bio je bečki kardinal Franz König; u Komisiji za vaspitanje, film i porodicu, bio je predsjednik austrijski biskup za Burgenland, Štefan Laslo. Pročitao sam tada uvodni tekst kardinala Königa u časopisu koji se zove *Concilium - Dialogzeitschrift*, gdje kaže da svi ljudi na svijetu daju dokaz o postojanju Božjem. Jedni blagodarnošću, a drugi neblagodarnošću. Koji je taj koji se suprotstavlja nečemu za što ne zna ili u što ne vjeruje? Niko, ako je normalan. Ako nije normalan, onda se on suprotstavlja svojim vizijama koje možda čak ovaploćuje. Taj članak kardinala Königa meni je lično otvorio još neke perspektive gledanja na vanhrišćanstvo, mimohrišćanstvo, nehrišćanstvo, pa i antihrišćanstvo.

Ovaj kurs zastupao je ruski pariski kružok, držeći vezu sa Londonom. Sergej Bulgakov je 1935. godine odlazio u Ameriku i držao predavanje harvardskim studentima, pa je 1936. bio čuveni Kongres pravoslavne teologije u Atini, na kojemu je nastupao Georgije Florovski. Naš Fakultet su tu oličavali Stevan Dimitrijević i Filaret Granić, za kojega ruski izvještač kaže da je bio arhimandrit, „čovjek isključitelno učenosti“, vizantinist. Taj je Kongres izrazio neke stavove i utvrdio temelje pravoslavne teologije otvorivši je za dijalog. Od tada se u pravoslavlju ne smatra kao: ti sjedi, ja ću da ti pričam, ti da me slušaš, pa da mi odgovoriš kad budem pitao. To se nije smatralo dijalogom. Niti je dijalog ono što Grci zovu *πολεμός*, svađa, sudska parnica, jer ovi nijesu parci da se parniče, nego su sagovornici. I u ovom smislu, tada to nije rečeno, ali sam to čuo prije tri, četiri mjeseca⁴ od filozofa dijaloga, inače vjernika, vama poznatog, koji kaže: Dijalog je proces obogaćenja. Čovjek koji nije sposoban za dijalog, on je siromašan, on nema uslove da se razrasta i obogaćuje. Međutim, od toga razrastanja treba bar mi koji smo u tradicijama, ali se nijesmo time pretplatili na sve, u validnim starim tradicijama, treba da, treba da, pa tri tačkice...

A nemojte mi zamjeriti, preći ću na događaj iz 1966. godine. Tada je (1.-15. septembra) održana Beogradska svepravoslavna teološka konferencija koja je pripremala katalog tema za Rodos.⁵ I na otvaranju Konferencije bio sam ja, mada sam bio tek suplent u Bogosloviji. Tadašnji doajen pravoslavne teologije atinski profesor Panajot Trembelas, koji je zastupao Jerusalimsku patrijaršiju, na otvaranju Konferencije u prisustvu patrijarha Germana, budući dogmatičar, kaže: Mi smo pravoslavni došli ovdje gdje na zasjedanju ima mnogo nepravoslavnih, i oni su posmatračii; pripremamo teme za još šire razgovore, gdje će oni biti učesnici, pa smo dužni da svjedočimo i kažemo, da iznesemo istinu pred te ljude, da je prevedemo na današnji jezik i način kazivanja, ali mi nemamo od čega da odstupimo.

Ja mislim da sam se dobro vezao na one ranije stavove, osobito ruskih teologa Bulgakova i Florovskog.

Današnje stanje. U srpskoj teologiji postoje, može se reći, dva, tri pravca, rukavca, kojima teže i razliva se pitanje ekumenizma. Na Arandelovačkom simpoziju⁶ bio sam učesnik i kad sam nešto slično izlagao,

4 Đuro Šušnjić, u predavanju na Preobraženjskim danima u manastiru Resavi u avgustu 2000. godine.

5 Vidi referate i ostalo u *Bogoslovju*, X (XXV) 1966, 1-2. Na ovom simpozijumu, u diskusiji, je bilo riječi o knjizi Justina Popovića, *Pravoslavna crkva i ekumenizam*, objavljenoj u Solunu godinu, nepune dvije ranije; rečeno je da je to jedan, pored mnogih, ali veoma negativan pogled na ekumenizam.

6 Referati u *Pravoslavnoj misli*, 22 (1979), br. 26.

reče mi jedan prijatelj da je jedan, kaže, koji je iza njega sjedio, izgleda je bio stranac - rekao: znači, ekumena, to nije ništa, to je samo detant, neka amortizacija: umiri loptu - fudbalski rečeno. Ustade jedan brat pravoslavac, koji je i sad u životu, kojega nema potrebe ovdje imenom pominjati pa reče: ma kako to, nije to tako. Ja sam govorio o približavanju hrišćana, o sjedinjavanju koje još nije jedinstvo, rekao sam: Hristos je jedan, jedna Crkva, jedna Tajna, međutim jerarhija se posvadala i pocijepala; tu budimo poštene i otvoreni i služimo se ne simboličkim nego autentičnim riječima.

Ovde je asociirana 1054. godina. Mi znamo za one silne bule koje su stavljene na Sv. Presto. Mi moramo biti toliko hrabri, da pored toga stojimo uspravno, i toliko poštene, da se tome otvorimo jasno i toliko da li da ga prihvatimo ili ne prihvatimo, a ne zavij to u zavoj pa čekaj da prođe. To nije korektno, nego otvoreno reći jezikom razgovarana. I sad, šta je ovdje interesantno? Interesantno je bilo, kaže, mi pravoslavni od Ženeve već 30, 40 možda čak i 50 godina dobijamo finansijsku i drugu pomoć. Međutim, tih godina u mandatu predsjednika⁷ bio je naš patrijarh German. Onda je u svome govoru rekao: Mi pravoslavni nemamo od čega da odstupimo, ali smo dužni da drugim hrišćanima bilo koje provenijencije i dalje svjedočimo istinu, ako uopšte vjerujemo da će nas istina osloboditi. I danas kod nas postoje shvatanja, ne tako naglašena, ali ipak prepoznatljiva, po kojima ekumenat jeste sliv i zajednički zagrljaj; to izgleda malo naivno, iskreno rečeno. Drugi shvataju ekumenat kao saradnju na nivou đakonske službe iz apostolskih vremena: to je ekumenska pomoć, haritativna djelatnost; to je nivo socijale i humanosti.

Zbog toga se o mnogim hrišćanskim duboko dogmatskim pitanjima govori jezikom socijalno-političko-psihološkim ili sličnim, a uopšte se ne seže u dubine značenja tih riječi, tih kategorija razmišljanja. I imate jednu jasno prepoznatljivu liniju koja smatra: Kakav ekumenizam? Od toga nema ništa! Sve do onoga, i time ću završiti ovo moje kružno izlaganje, šta je to katolički, a šta je to katoličanski? To danas važi kod nekih ljudi tamo kod nas, a mislim i ovdje, nešto malo iz nekih razgovora kao da prepoznadoh, da to nije ista riječ. Ja sam, mnogi znaju, mnogi ne znaju, pa će sada znati, kvalifikovani slavista. I to mogu da kažem autentično. Kod nas izrazi proročanski, katoličanski, božanski, čovječanski, veličanstveni i veličanstvo jesu izrazi srpsko-slovenske tradicije izvedene iz čovječaski, božaski, katoličaski, veličaski i veličastvo. Kod Njegoša imamo još izraz božastvena sila i veličastvo. Tako je dobijen izraz katoličaski, pa je njegov treći slog zatvoren onim malim "n" koje je bilo nazalno (i dobili smo (katoličanski, a tako i božanski, proročanski, veličanstveni...) pa imamo

⁷ Vidi u *Pravoslavlju*, br. 33 i 34, II (1. 8. 1968. i 15. 8. 1968), str. 1-2.

kremansko proročanstvo, a izrazi proročki, katolički, došli su iz ruske slovenske tradicije: katoličenski, proročenski, prevodom prvih bogoslovskih knjiga odnosno udžbenika na srpski jezik pa imamo proročke knjige i proročko kazivanje. Nijesu to dva značenja nego jezički dublet u kome je primjetan isti način tvorbe riječi. Danas neko insistira na tome kao da su to dva potpuno divergentna sadržaja. Rimokatolička crkva je bila Ecclesia Romana, danas Ecclesia Catholica, ne samo Petrova stolica, nego i uopšte... Ovdje fale i epiteti uz imenicu crkva pravoslavna ili ekumenska (vaseljenska). E sad, koja je Katolička crkva, koja od ove dvije stolice: carigradska i rimska. To su dvije stolice koje su u njoj bile, ali koje su se razile prije 1000 i više godina. Ja sam bio u Beču kad je cio Beč bio oblijepjen posterima zagrljaja Pape i Patrijarha (za Božić 1963), tamo, što kaže Njegoš - gdje se sunce hristijanstvu rodilo. Oni su, ja lično mislim, imali velike želje, otvorenu ljubav, pune korake i bogati zagrljaj. Jesmo li mi u tom pravcu ili nekud skrenuli ili stali, zamrzli se na pola puta, ili poklonili pažnju nehrišćanskim, netradicionalnim, antihrišćanskim tokovima koji nas iritiraju? Ja ovo završavam serijom pitanja gdje stoji niz upitnika, pa je to niz aktivnih pitanja koja zahtijevaju odgovore. Razmislite. Hvala vam.

THE RELATION OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH TOWARDS THE ECUMENISM

Summary

The author explains the relationship expressed in the title by the philological meaning of the expression of ecumenism. This expression signifies an area filled with houses, while in the modern version it signifies the territory of a particular civilization. The expression had extended to the expression "ecclesia" on the territory of the Roman Empire, between the 2nd and the 4th Century. Later it had acquired broader meaning, especially through the mediation of the Russian Slavophile Homjakov, and the Pan-Orthodox conference of 1922, as well as the other similar meetings, among which one should mention the one of 1966 held in Belgrade. After the Second Vatican Council the ecumenism receives a more significant place.

More than a small contribution to the ecumenism, brought by the Orthodox side was given by Zernov, Kern, Zjenkovski, Bulgakov, Florovski, Hrapovicki, Trembelas, S. Dimitrijević and F. Granić. It is important to emphasize the author's conception of the ecumenical dialogue as a process of enrich-

ment, thus the one who is incapable of such, stays impoverished and without any possibility of ecumenical growth. The author states that courage and honesty, openness and the search for truth are necessary for this kind of dialogue, in order for us all to stay erect on the roads of ecumenism.

(Translated by Vanja Ljiljak)